

Emlékirataim

1908 táján volt, jóval politikai pályafutásom kezdete előtt. Kúrán voltam Karlsbadban, Ausztriában (a mai Csehszlovákiában). Ugyanabban az időben itta ott unakobátyám, Berchtold Lipót is a melegforrás (Sprudel) vizét. André Tardieu, a Le Temps napilap külpolitikai szerkesztője, a későbbi francia miniszterelnök is gyógykezelésen volt, s reggelenként többnyire csatlakozott hozzánk, amikor az Altewiesen teraszán fogyasztottuk a híres kávét és süteményt.

Egy nap megkérdezte Berchtoldot, hogy az Osztrák Birodalom melyik nemzetiségéhez tartozónak érzi magát, németnek-e, magyarnak, vagy csehnek? Osztrák nemzetiség ugyanis nem volt.

»Bécsinek tartom magam« — felelte Berchtold.

»Ha azonban a Monarchia különböző nemzetiségei összeütközéne, melyiknek az oldalára állna?«

»A császár oldalára« — volt a válasz.

»De tegyük fel, hogy a Monarchia megszűnik?« — folytatta Tardieu.

»Az maradnék, ami vagyok, — arisztokrata« — felelte Berchtold irónikus mosollyal. — »Ce n'est pas beaucoup, mais toujours quelque chose.«¹⁾

Életemnek abban a korszakában tökéletesen megértettem Berchtold álláspontját, hiszen ez volt az osztrák arisztokrácia, sőt bizonyos magyar kör felfogása is: úgy érezték, hogy ők az emberiségnek olyan része, amely tökéletesen különbözik a többitől. Egy Eszterházy unokaöcsém hétéves korában megkérdezte nevelőnőjét: »Sterben Herrschaften auch?« (Az urak is meghalnak?) Nővérem, Batthyányné kedvelt mondása volt, amikor összehasonlított »miniket« a »többiekkel«: »Il n'y a que nous.«²⁾ (Családunk leginkább

1) Nem sok, de mégis valami

2) Nincs más, csak mi

franciául beszélt). A »többiek« nem számítottak, más rendbeli lények voltak.

Semmi, még a Monarchia összeomlása sem változtatott ezen a tényen. Ezt a misztikus hitet, amely valószínűleg az »isteni kegyelem« elméletéből ered, gyermekkoromban Főthon kapott katolikus nevelésem mélyen elültette bennem. A katolicizmus nemzetközi, azaz inkább nemzetfeletti; ehhez tartozott a Habsburgokhoz és Bécshez hű magyar nemesség. A két Magyarország között határvonalnak a Dunát lehetne megjelölni. A dunántúli arisztokrácia Bécsset tartotta székvárosának és a Habsburgokat császárnak, a Dunától keletre Magyarország protestáns része ellenzéki volt, Ferenc Józsefet királynak nevezte, és ragaszkodott a romantikus 48-as hagyományokhoz.

Főth, ahol gyermekkoromat töltöttem, e két terület határán, ennek a két ellentétes elemnek keveréke volt. Őseim frondeurok³⁾ voltak, de egyben szigorúan katolikusok. A zárt feudális légkörnek, a középkor e maradványának következtében érintetlenek voltak Nyugat demokratikus fejlődésétől.

A Károlyiak női ágon egyenes leszármazottai Bethlen Gábornak, Erdély fejedelmének, (felesége Károlyi volt), a magyar történelem e nagy alakjának, aki egyszerre a Habsburg-uralom és a törökök ellen is harcolt. A grófi címet Károlyi Sándor báró kapta, aki előbb a Habsburgok ellen küzdött, aztán megkötötte a szatmári békét 1711-ben.

Dédapám, István, buzgó katolikus volt. Egy hatalmas románstílusú templomot építtetett, arányaiban nagyobbát egész primitív falunknál. Mint három testvér közül a legidősebb, ő volt a hitbizomány örököse. Amikor, atyja halála után, a birtokot felosztották, István kapta az oroszlánrészt, de az elég gyengének tartott homokbuckás földet. Később, Budapest terjedése idején, a főváros külterkei ezeken a homokbuckákon épültek, s Palota, Újpest, Rákospalota, Tóthmegyer és Alga lett a Károlyi birtok legértékesebb része. A westminsteri herceg példájára ezeket a telkeket 99 évre adták bérbe.

István felesége Georgina de Dillon grófnő volt, annak a »Beau Dillon«-nak a lánya, akiről az egykorú emlékiratok feljegyezték, hogy egy verseillesi ünnepélyen szabad volt feloldania az alélt Mária Antoniette vállfűzőjét.

A főthi Károlyiaknak három hagyománya volt: az első katolicizmusuk, a második Habsburg-ellenességük, a harmadik: a francia

³⁾ A francia főnemesi főlkkelőket hívták így. Atvitt értelemben ma már: fellkelő, pártitő.

ancien-régime^{*)} iránti rokonszenvük. Az utóbbi a francia arisztokráciával való rokonságukból eredt (Jules Polignac-kal, a reakciós X. Károly miniszterelnökével való rokonság révén.) A főleg érzésekre támaszkodó hagyomány többnyire össze nem férő, sőt ellentétes elemek keveréke. A Habsburgok megvetését, a rebéllis magatartást, a Kossútnak és a carbonariknak nyújtott segítséget aligha lehet összeegyeztetni klerikalizmussal és bourbonizmussal...

István fiai már csupán formaságból voltak vallásosak, a katolikus hagyományt főleg feudalizmust védő szerepéért ápolták. Nagyapám, Károlyi Ede babonás volt, ragaszkodott a katolicizmus minden külső megnyilvánulásához, misére járt és gyónt, de gyónatatójával — akinek kegyura volt és akit tulajdonképpen ő nevezett ki — mindig előre megalkudott, hogy milyen vezeklést szabhat ki rá...

Igazi világfi volt, vallásos elvei nem gátolták abban, hogy szeretőt tartson. Halálos ágyán is az utcáról hozatott föl lányokat, hogy utolsó óráit megédesítsék... Azután elküldött papjáért, és meggyónt.

Atyai nagyatyám, Károlyi György gróf és fivérei azok közé a ritka főurak közé tartoztak, akik szívvel-lélekkel a magyarok pártján álltak 48-ban. Károlyi István a maga költségén felállította a Károlyi huszár-regimentet, abban szolgáltak fiai, Sándor és Ede is.

Jól emlékszem atyai nagyanyámra, Károlyi Györgyné, Zichy Karolin grófnőre... Egész szenvedélyes temperamentumával gyűlölte a Habsburgokat, gyűlölte és megvetette Ferenc Józsefet. Karcsú és sovány volt, barnabőrű, szeme, ha rövidlátó is, nagyon kifejező, s híres szép keze és lába volt. Hajszalagot viselt à la Winterhalter, Eugénia császárnőre emlékeztetett, s mivel sokáig élt Párizsban, mindvégig maradt megjelenésében valami párizsias. Gyakran játszott nekünk kis biedermeier-melódiákat, csak ezt tudta, pedig lánykorában Chopin volt a tanítója... Szokása volt mindig azzal kezdeni beszédét, ami a szívét nyomta, rendszerint a legkellemetlenebbel, és nem válogatta a szót. Saját családját, a Zichyeket »munkavezetőknek« nevezte, mivel 1849-ben más magyar főúri családokkal együtt I. Miklós cár segítségét kérték a forradalom ellen, és valóban bevezették Paskievics gróf seregeit a Kárpáti hágón át.

Nagyanyám úgy kezelte felnőtt fiait, mint iskolásgyerekeket. Hogy pörült mindig István bátyámmal, amikor nyáron is, a fején

*) Ancien-régime: a francia forradalom idején nevezték így a letűnt királyi uradalmat.

hagyta a kalapját, ha nyitva volt az ablak, (kopasz volt ugyanis s félt a huzattól). Hogy szidott minket, ha dohányfüstöt érzett szobánkban, pedig mi ravaszul a kandallóba fújtuk a füstöt.

A dohányzáson kívül még egy dolog volt szigorúan tilos Karolina nagymama házában. Unokáinak, amikor egyéves önkéntesi évüket szolgálták, civilben kellett megjelenniök, a császári uniformis ki volt tiltva a házából. Mély seb volt a szívén, az szította egész életen át gyűlöletét a császár iránt: sógorát, gróf Batthyány Lajost, az első alkotmányos miniszterelnököt gyászolta, akit a császár kivégeztetett.

Gyűlölete engesztelhetetlen volt, német szónak nem volt szabad elhangzania házában. Ferenc Józsefet egyszerűen hóhérnak nevezte. Lehet, hogy Lombardiában hallotta ezt a szót, mert ott a nép »koronás hóhérnak« nevezte a császárt.

Batthyányt 1849-ben fogták el. Noha elég oka lett volna óvakodni a bécsi kamarillától, úgyszólván maga dugta a fejét hurokba, nem menekült el, amikor a császári hadak közeledtek, sőt még hosszú szakállát sem vágatta le, hogy kevésbé fölismerhetővé tegye magát. Ártatlansága tudatában azt hitte, hogy nincs oka félnie még a Habsburg katonaságtól sem. Mindenki tudja, mennyire tévedett. Károlyi Istvánról is sokáig azt hitték, hogy kivégzik a Károlyi-regiment felállítása miatt, de ettől hosszú olmutzi és kufsteini raboskodása árán megmenekült. Batthyány fia, Elemér megmutatta nekem azt a tört, amivel atyja mély sebet ejtett nyakán, hogy elkerülje az akasztást. Haldokolva vitték a vesztőhelyre, s agyonlőtték. A tört nagyanyánk küldte kenyérbe sütvé, s Károlyi Sándor nevelője csempészte be Batthyány cellájába.

Igaz-e, hogy nagyanyám mondta azt a rettenetes átkot a Habsburgokra Batthyány ravalata felett? Láttam nagyanyámat a Habsburgokat ért sorscsapások után, a mayerlingi tragédia és Erzsébet meggyilkolása után: mozdulatlan volt, hallgatott. Pedig sokat, nagyon sokat mesélhetett volna nekünk. Gyakran kértük, írja meg emlékiratait, de mindig azt mondta, hogy nem teszi, mivel az igazat nem írhatja meg, hazudni pedig nem akar. Azt mondják, hogy éveken át az emigráció lelke volt. Nem hagyta el Pestet mindaddig, amíg a császári város-parancsnok meg nem fenyegette, hogy megvesszőzteti, ha nem hagyja abba az agitációt. Elmenekült, mielőtt ez megtörténhetett volna. Száműzetése nagyobb részét Észak-Olaszországban, Vicenzában töltötte, 1882-ig.

1859 őszre az előkészület ideje volt egy újabb osztrák-olasz háborúra, s egy általános magyar felkelésre. Atyám, Károlyi Gyula vállalta, hogy eljuttat a Központi Forradalmi Bizottsághoz 100.000

frankot, harminchárom kilogramm súlyú pénzt. Útközben beváltotta a pénzt, és kerülő utakon elért a határra, a sziléziai Oderbergnél. Az osztrák kormánynak azonban mindenütt voltak besúgóí, s atyámat elárulták. Amikor letartóztatták, nagy lélekjelenléttel azt kérte, hogy engedjék megebédelni, mielőtt kihallgatják. Abban a boldog időben úgylátszik a nemes embereket még ilyen esetben is kiváltságosan kezelték. Helyet foglalt egy asztalnál, amely körül már többen ültek, egy óvatlan pillanatban a szomszédjához fordult és a kétségbeesés bátorságával megkérte, hogy vegye magához a pénzt. Az szó nélkül meg is tette. A kihallgatás alkalmával a határ-rendőrség természetesen nem talált atyámnál semmit, s szabadon bocsátotta. Ismeretlen megmentője báró Rothschild Nátán, a bécsi bankár volt.

Amikor anyai nagyatyám, Károlyi Ede meghallotta az osztrák hadsereg sadowai döntő vereségének hírért, hálaadó misét mondott a radványi családi templomban. Utolsó percéig az a rebellis maradt, aki kitűntette magát a Budavár elleni utolsó ostromban 1849 májusában. Amikor Ferenc Józsefnek meggyűlt a baja Olaszországgal, nagyatyám pincéje tele volt fegyverekkel, s osztogatta a felkelőknek.

1849-ben Görgey tábornok helyzete rosszabb volt, mint III. Napoleoné Szedán után. Amikor az orosz cár az osztrák császár segítségére sietett a magyar forradalom ellen, Görgey hada vereségre volt ítélve. Meg akarta mutatni, hogy nem az osztrák császár győzte le, s Paskievics orosz tábornok előtt tette le a fegyvert Világosnál. Amikor a legyőzött magyar tábornokokat a későbbi tizenhárom aradi vértanút, kiszolgáltatták az osztrákoknak, az oroszok kikötötték, hogy Görgeyt kímélniök kell. Jóllehet ez nem Görgey kérésére történt, a magyar hazafiak sohasem bocsátották meg neki, hogy nem élte meg magát. Ez az eredete annak a legendának, hogy Görgey áruló volt, egy magyar Bazaine.

Nagyanyámnak is ez volt a véleménye, de én úgy éreztem, hogy szenvedélye elfogulttá tette Görgeyvel szemben. Egyszer meghívtam a már 90 éves Görgeyt Egyetem-utcai házamba. Az idős embernek nagyon jól esett a meghívás egy Károlyitól, mivel tudta, hogy családunk árulónak tartotta. Érdeklődve nézte azt a szobát, amelyben nagybátyámat, Batthyány Lajost fogva tartották, és azt a helyet, ahonnan barátai meg akarták szöktetni. Akkor mondta el nekem, tört magyar nyelven, (osztrák-katonai nevelésben részesült), hogy Batthyány sorsa régen meg volt pecsételve, mivel visszautasította Zsófia főhercegnő szerelmét.

Károlyi Ede leánya, Károlyi Georgine volt az én édesanyám. Atyám és anyám is Károlyi, szüleim tehát unokatestvérek voltak.

Három éves voltam, amikor édesanyám tüdőbajban meghalt. Mindenki, aki ismerte, igen kiváló egyéniségnek tartotta. Ő is szíve mélyéből gyűlölte a Habsburgokat. Leánykorában, ha Bécsen át kellett hajtania a pályaudvarra, behúnyta a szemét, hogy ne lássa a gyűlölt várost. Édesanyám halála után, Erzsébet nővéremmel anyai nagyszüleimhez kerültünk, Clarisse nagymamám nevelt fel. Őt Ede nagyatyám halála után, fivére Sándor vette nőül, neki később igen sokat köszönhettem.

Atyám második felesége, Pálffy Geraldine volt. Négy gyermekük született, egy fiú és három leány.

Fóth nagyszüleimé volt. A Napoleon-korabeli hatalmas sárga épület, dór oszlopaival, ötezer kötetes könyvtárával — két nagyatyám József és István gyűjteménye — mennyezetig érő sötét mahagoni polcaival, mahagoni korlátaival, amelyekeken Erzsébet nővéremmel csuszkalni szoktunk, karzataival, gipsz díszítményeivel, mintás mennyezetével és nyitott kandallóival — ez volt az az arany kalitka, amely minket magas elzárkózottságban tartott a külvilágtól.

Ha hazagondolok, mindig Fóth képe merül fel előttem, érzem a mahagoni bútor, a parkettviaszk, és a bőrkötésű könyvek kevert illatát.

Nekünk, gyermekeknek, szigorúan meg volt tiltva 300 holdas parkunk határán túllépni, habár el kell ismernem, elég nagy terület ez egy fiúcskának futkosásra. A falu terra incognita volt számunkra, még a falusi notabilitás gyermekeivel sem volt szabad érintkeznünk. Kivételes alkalmakkor meghívták a falusi plébánost ebédre.

Már kisgyermek koromban éreztették velem, hogy kiváltságos vagyok, különleges kedvence a Mindenhatónak, aki ilyen nagy gazdagság örökösévé tett. Elvárták tőlem, hogy megköveteljem és meg is szerezzem a kevésbé kiváltságos osztálybeliek tiszteletét, akiket nekünk kell vezetnünk. Magatartásunkat leginkább a gyarmatbeli angolokéval lehetne összehasonlítani, azzal a csekély különbséggel, hogy itt a »benszülöttek« a mi saját népünk volt.

Jól emlékszem egy esetre, amikor 15 éves koromban Budapest egy nagy étteremben ebédeltem nevelőmmel, egy katolikus lelkésszel. Az elmaradhatatlan cigánybanda húzta szomorkás melódiáit, mint mindig, minden magyar vendéglőben, az ország minden sarkában. Mielőtt elmentünk, borra válót adtam az alázatosan hajlongó primásnak, a tehetősektől elvárt s megszokott öt aranyat. Nevelőm szigorúan megdorgált érte, mondván, hogy nekem legalább kétszerannyit kell adnom, mint bárki másnak, mert nem

szabad elfelejtenem, hogy én Károlyi gróf vagyok. Szemrehányása nagyon hathatós volt, sokáig nehezemre esett megállni, hogy ne adjak túlnagy borravalót a pincéreknek.

Első nevelőm egy francia abbé volt, később egy magyar lelkes. Furcsa nevelés volt, ha valami helytelent tettem, büntetésül — naponta kétszer kellett misére mennem. Későbbi antiklerikalizmusom talán erre a különös nevelési módra vezethető vissza. Hogy megbosszuljam magam, imakönyvembe elrejtettem Zola Nánájának néhány lapját, s mise alatt titokban azt olvastam.

Gyermekkoromban sokat voltam Párizsban. Emlékszem, hogy egyszer amint nevelőmmel, a francia abbéval Párizs utcáin jártunk, váratlanul nagy csődületbe keveredtünk. Mi történt? Apácákat lakoltattak ki egy kolostorból, asszonyok sírtak körülöttünk. Az utca pedig harsogta: »Le violà Gambetta, cette grande bête là, cette grande bête là, le viol Gambetta.«⁵⁾ 1880-ban lehetett ez.

Gyenge testalkatú gyermek voltam. Tizenegy éves koromban Billroth professzor Bécsben műtétet hajtott végre a szápadlásomon. Apám az utolsó pillanatig ellenezte a műtétet, attól félt, hogy nem élem túl. Nagyanyám azonban magára vállalta a felelősséget. A műtét előtt felkészültem a halálra, s már a műtőasztalon voltam, amikor gyorsan elhívtam testvéremet, Erzsébetet, hogy egymás kezét fogva mégegyszer imádkozzunk. Valóban volt egy pillanat a műtét alatt, amikor azt hitték, hogy nem éledek fel többé. Mély hálával tartozom nagyanyámnak nagy erélyéért, nélküle nem operáltak volna meg, és sohasem lett volna lehetőségem arra, hogy a közéletben szerepet játsszam. Az alatt a hét alatt, amíg némán feküdtem az ágyban, vallásos érzelmeim elmélyültek, s nagy hálát éreztem a Gondviselés iránt, hogy átsegített a műtéten. Miután felgyógyultam, a kínos beszédgyakorlatoknak egész sora következett, de ez szilárdá tette akaratéremet és hozzászoktatott, hogy megbirkózzam a nehézségekkel.

Általában Mentonban, a Riviérán töltöttük a telet. Az orvosomon kívül, aki állandó tagja volt háztartásunknak, a nevelőknek egész serege kísért bennünket: a francia abbé, zongoratanár, rajztanár a vízfestés oktatására és egy tanár, akivel az olasz nyelvet gyakoroltuk. Nyáron át Svájcban tartózkodtunk, Apám nem akarta, hogy érettségizem, azt mondta:

— Hadd tanuljon meg inkább vadászni.

De nagyanyám újra közbelépett, s elrendezte, hogy titokban elvégezzem a gimnázium felső négy osztályát is. Legtöbbször hat-

5) Politikai gúnydal: Ime ez Gambetta, a vadállatja, vadállatja, ime ez Gambetta.

hét oktató volt a házban kettőnk, a húgom és jómagam oktató-sára.

Fóth Erzsébet királynő kedvelt lovagló terepe volt. Emlékszem, hogy nézte végig lova etetését és csutakolását; maga keverte az állat italát, hogy kellő hőmérsékletű legyen. Rendszerint ott kinn uzsonnázott, néhány kétszersültet s egy pohár tokajt, amit szolgája hozott ki a kastélyból. Mi, gyerekek kezecskőltünk neki, de ő többet törődött a lovával, mint velünk. Csak mély és egy kicsit selypítő beszédére emlékszem.

A két nagyteremből álló fóthi könyvtárban találkoztam először a tudás nagy és idegen világával.

Először Verne Gyula regényei bővöltek el. Faltam egyiket a másik után, nem is sejtve persze, hogy ötven év múlva képzeletének elképesztő szülőttei valóra válnak. Azután Gaborieau detektívtörténeteibe merültem el, de valamennyi ifjúkori olvasmányom közül a legvarázslatosabb Marriot »Kísértethajó«-ja volt, különös háborzongtató légkörével.

Később azonban a felső polcon, ahol a XVIII. század nagyjai sorakoztak szép rendben, fölfedeztem valamit, ami már méreteinél és méltóságos egyöntetőségénél fogva is felkeltette a figyelmemet: fölfedeztem a nagy enciklopédiát. Ősztönöm jó irányba vezetett. Az első cikk, amit felütöttem, Istenről szólt, Voltaire írta. Nem tudom, csakugyan Istenről akartam-e olvasni, vagy a kötete magától nyílt ott szét, mert az előző nemzedékek gyakran felütötték ezt a helyet. Mindenesetre úgy éreztem, hogy megértem amit olvasok, és a ragyogó indulás magával ragadott... Azután mindig vonzott az enciklopédia, és sok érdekes órát töltöttem olvasásában. De a fóthi könyvtár minden könyve közül a legmélyebb hatást Louis le Blanc könyve A francia forradalom története tette rám; legalább akkora izgalommal olvastam, mint Jules Verne vagy Gaborieau regényeit, és sokáig emlékeztem rá. Még ma is kitűnő történelmi munkának tartom, amelyet csak Kropotkin szárnyalt túl. A fóthi könyvtárban ismerkedtem meg Guizot nagy történelmi munkáival, Fourries és Proudhon elméleteivel és utópiájával is.

Gyakori utazásaim újra s újra félbeszakították amugy sem rendszeres tanulmányaimat. Nevelőim ugyan elkísértek a Rivierára is, de ott a montecarlói játékkaszinó sokkal jobban vonzott, mint a tanulás. Otthon is úgy készültem a vizsgákra, hogy előre megmondták, milyen kérdésekre kell majd felelnem. Nem csoda hát, hogy minden bizonyítványom tele volt kitűnő osztályzatokkal.

Amikor azután elkezdtem jogot hallgatni a budapesti egyetemen, röjöttem, hogy sokkal gyengébben vagyok felkészülve, mint

a többiek. Ahogy annakidején a műtét után meg kellett tanulnom beszélni, hogy gondolataimat értelmesen kifejezhessem, ugyanúgy kellett most minden testi és lelki erőmet arra fordítanom, hogy elsajátítsam azokat a képességeket, amelyek másokban természetesen megvoltak. Most kellett pótolnom azt a sok elvesztegetett időt. Egykor meg kellett tanulnom beszélni, most meg kellett tanulnom tanulni.

Rendszertelen és szeszélyes olvasmányaim a főthi könyvtárban természetesen gyengén készítettek elő az egyetemi tanulmányokra. Egy kérdés különösen érdekelt. Mint annyi ifjú jogászt, engem is elragadott a római jog varázsa. Lenyűgöztek borotvaéles meghatározásai, szemléltető ereje és rendszerének rideg pontosságai. Egyébként is nagy kedvelője voltam a rendszereknek. De azért nemcsak a formai része kapott meg ennek a tudománynak. Személyemben is érintett a római jog tárgya és lényege, mert olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyekkel a közeljövőben nekem is törődnöm kellett: rokoni kapcsolatokkal, különösen vagyoni jogi kérdésekkel, amelyeknek elmélete közelről érintett. Tüzetesen foglalkoztam a politikai gazdaságtannal, habár az előadó szabad- elvű eszméivel nem rokonszenveztem. Ezt nagybátyám Károlyi Sándor, a magyarországi szövetkezeti mozgalom megalapítója hatásának tulajdonítom.

Magam mellé vettem egy fiatal joghallgatót, hogy előkészítsen a küszöbönálló utolsó vizsgákra, és ő hozzám költözött Parádra. Úgy látszik azonban a céllovésznet sokkal jobban lekötötte a figyelmét, mint az én tanulásom... Amellett félrevezetett, mert azt mondta, hogy a vizsgáztató tanár nem sokat törődik az elméleti résszel, hanem csak a pénzügyi jog gyakorlati ismeretének tulajdonít fontosságot. Éppen az ellenkezője volt igaz, s ennek folytán elbuktam. Szokatlan és váratlan dolog volt, hogy egy magyar egyetemi tanár elbuktasson egy gróft, kivált egy hitbizományi örököst. Hiszen, amikor megjelentem, nemcsak a szigorú vizsgáztató, hanem az egész egyetemi tanári kar is felállva köszöntött. A bukás után azonban rávettem magam a pénzügyi elméletre, rövid idő alatt végigtanulmányoztam a tárgy angol és francia irodalmát és a vizsgát ugyanazon szigorú tanár előtt kiténtetéssel tettem le.

Ha családom szempontjaihoz igazodom, sose fejeztem volna be jogi tanulmányaimat. Apám azt akarta, hogy földbirtokos maradjak, igazgassam a birtokát és főképp vadászattal foglalkozzam. Szerintük, ha egyáltalában tanulmányozni akarok valamit, hát a versenylovakat kellett volna tanulmányoznom... Azt akarták,

hogy e téren szakértő legyek, s az állatorvosi fakultás dékánja rendszeresen eljárt hozzám, hogy e nemes állatok anatómiájára tanítson. De nem sok időbe telt, és érdeklődésem a lótenyésztés iránt rohamosan csappant.

Amíg az egyetemre jártam, havi kétezer arany forint apanázst kaptam (kb. 200 font sterlinget), amennyi abban az időben a magyar miniszterelnök fizetése volt. Ez volt a zsebpénzem.

